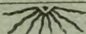
Lepkyi Danylo
Splachenyi dovh

UNIVERSITY OF TORONTO
VELUT ARBOR ÆVO

ДАНИЛО ЛЕПКИЙ.

СПЛАЧЕНИЙ ДОВГ

Оповіданє з міщанського житя.

Ціна 20 центів.

1919
З друкарні „Свободи“, 83 Grand Street,
Jersey City, N. J.

ДАНИЛО ЛЕПКИЙ.

СПЛАЧЕНИЙ ДОВГ

Оповідане з міщанського житя.

Ціна 20 центів.

1919
З друкарні ,,Свободи", 83 Grand Street,
Jersey City, N. J.

LIBRARY
SEP
27
UNIVERSITY OF TORONTO

I.

Старосамбірський міщанин Михайло Кудлич на кілька літ перед своєю смертию купив у пана Сорочковського, властителя кількох просторих, гірських фільварків, 500 овець. З паном Сорочковським стояв Кудлич від давних часів в купецьких зносинах. Михайло купував у пана рік-річно під осінь по кількасот овець, закуповував хороші, баранячі смушки, що через літо з зарізаних на домашну потріб баранців напрятали ся, купував по кілька сотнарів лою, і перепродував його потім у місті жидам-милярам. Старий, присадкуватий, поважний пан Сорочковський не торгував ся довго з Михайлом; два три слова тай і по торзї.

— Я знаю, що і ти, Михайле, хочеш заробити, бо як не заробиш, то більше і не купиш, — казав нераз Сорочковський — а я купця зміняти не хочу що року; — беріть товар та з Богом перепродуйте!

— Ех, паноньку, відповідав Кудлич — який то той заробок?! і податок заплати і згінникови дай, і годуй живий товар, і заходи ся та клопочи ся, щоби не замотеличило ся та не погинуло так як дворічної осени. От тільки зиску, що в писку! Коби не тоті нещасливі случаї, то може би ще чоловік яко-тако клигав, а то ледви-ледви зведе кінцї до купки; діточок гаразд, а маєточку жмінка; хата, огородець та щось два загінчики поля і то ще які, під горою, каменисті, мало що і вродить.

— Менї видить ся — відповідав Сорочковський — ти, Михайле, не маєш що нарікати на мене; — за гроші зараз не питаю, виплачуєш, коли хочеш і можеш; — а барани хиба не добрі?

— Добрі, добрі, паноньку, давай вам Боже за тоту ласку довго прожити — кланяючись, відповідав Кудлич — я анї не нарікаю, анї злого нїчого не говорю, от кажу, паноньку, що тота торговля невеликий менї хосен несе...

— Не балакай много, старий; — я знаю добре, що можна заробити, а що втратити — казав пан, тягнув Михайла за собою та давав могорич.

Послїдних 500 овець купив Михайло у пана Сорочковського на самої Покрови. Вівцї були гладкі, здорові і добре випасені, бо сего перепадистого лїта було на горах доволї доброї та поживної паші для дробини (овець). Кудлич не заплатив Сорочковському за вівцї анї шелюга.

— Бери, старий, та гони в місто; за гроші я не бою ся — казав пан — попродаш добре товар, то і віддаш...

І Кудлич за три чи за чотири дни опісля заняв ціле красне, веселе та здорове стадо овець від Сорочковського та пігнав до Старого Самбора, де на громадських Лазах (пасовиску) наміряв ще стадо випасати та в міру запотребованя різати денно по кілька штук; — мясо розпродувати, а шкірки виправляти на кожухи та шапки.

II.

Чоловік стріляє, а Бог кулї носить — кажуть люди і се живісінька правда, бо так воно було і з торговлею Кудлича. Старий Михайло, поганяючи велике стадо овець до Старого Самбора, та споглядаючи, як здорові, веселі баранцї побрикували та помекували охочо, числив уже в голові, кілько заробить на мясї, кілько на шкірках, а кілько на лою. А тимчасом на три недїлї перед Дмитром упав такий грубий сніг на землю, що аж виторощив деревину в лїсах; дороги, стежки та проходи позасипувало, як серед найглибшої та страшної зими; пасовиска же прикрив такою грубою снїжною верствою, що всї корчі ялівцю поховали ся у білий, студений сніг.

Кудлич рад-нерад забрав з пасовиска вівцї до хати; одні позаганяв до широких сіний, другі до комори, а треті полишив таки на дворі коло хати. Бідна німина блекає, суєтить ся, трясеть ся з стужі і голоду, аж серце пукає з жалю та трівоги старому Кудличови; але що-ж робити? снїгу не збереш у пригорщу, не зсунеш із гір та з пасовиска.

— Бог батько! — потїшала Михайлиха старого — не жури ся, чейже так борзенько не буде зими; — вівцї за день за два підуть на пашу, поволи якось розпродаш.

Однак сніг не гинув; студений же, острий вітер що днини повівав з півночи, гонячи понад Кудличову хату чорні, повислі хмари, з яких трясло все більше та більше густими платками снїгу, засипуючи ними верхи гір, галузє дерев, ба навіть потоки та лїсові провалини. Михайла чіпала ся уже розпука.

Досьвіта в середу зарізав старий Кудлич щось двайцять овець; замовив на четвер жида-балаґулу, поскладав мясо на віз; разом з найстаршим си-

ном, Миколою, поїхав у Самбір продавати баранину на торзї.

Вернувши в четвер пізно з торгу, був Михайло дуже лихий, сопів, воркотїв щось під носом та сварив на сина.

— Я більше вже не буду собою телїпати по торгах; — час старому спочити; менї уже доволї!... а то нї; — всї обзираєте ся тілько на мене; гов!... досить уже працї; — і плугом, як орють довго, зоре ся, не так христїнин! Оженив я тебе, вивів в люди, — роби, побивай ся, як хочеш що мати!

Микола і словом не обзивав ся; він знав, що тепер нема що батькови влазити в дорогу, бо батько лихий; торг пійшов йому не найлїпше, бо більшу половину мяса привіз балаґула назад до дому, — а се, що продало ся, позбуло ся за пів дармо.

Стара Михайлиха, подаючи Кудличови і синови вечеру, згорблена, посоловіла, мовчалива, без звичайного її сьміху і вродженої своєї веселости, плентала ся по хатї з якимись важкими думками. Микола пізнав відразу, що на маминім серци повисла якась тяжка та діймаюча жура, однак не питав за причиною.

Старий Кудлич вийшов на двір, щоби жидови заплатити за фірманку.

— Що вам, мамо?... чи не хорі ви?... тихенько прошептав Микола.

— Нї — коротко відповіла стара.

— А що-ж так ходите невеселі?

— Як веселити ся, коли нинї упало трийцять овець; тілько не кажи нїчого старому, бо і так згриз ся та ходить ледви живий.

Михайло ввійшов до хати, а в хатї знов мертвий спокій; чути було, як шваркотїв лїй у засьвіченій, невеличкій сьвічцї, з якої блїде сяєво розливало ся по просторій, вапном побіленій хатї та малювало по стїнї чорні тїни зажурених людий.

III.

Від сего часу пійшло Михайлови як з Петрового дня. Вчасна студінь не попускала, а перед часом сніговою поволокою прикрита земля не змогла уже до самісінької весни видобути ся з студених обійм зими та скинути з себе грубої верстви снігу. По сусідних, гірських селах сніг привалив невикопану з землї бараболю, поприкривав на полях зложений в копах вижатий овес, позасипав капусту та огородовину. Всї куплені у Сорочковського вівцї змарнували ся, бо більша їх часть вигинула з голоду і студени; се-ж, що Михайло зарізав на мясо, не можна було добре продати, бо баранини у містї було на лавках так богато, що нїхто не хотїв дати за фунт два дутки.

— Тож то я ся доробив! — лебедїв нераз старий Михайло, прийшовши у хату.

— Цить, старий, не трівож ся, якось то буде; — потїшала жінка, — любили добро, любім і лихо!

— Коли було добре?! — відворкнув старий.

— Михайле, не гнїви Бога! чей то мине ся!

— Мине ся, так мине ся; коби хоть Сорочковський не тис за грішми, то ще би; — а нї, то треба продати буду, а самому іти на аренду, — журив ся Кудлич.

— Сорочковський не з тих; ти з ним гандлюєш не від нинї; лиш би тобі до него вибрати ся, попросити, може би й спустив що.

— Годї вибирати ся з порожними руками, треба конче кілька ринських дати, я знаю старого; може перед Різдвом продам кожухи, то тогди!

Стара потїшала чоловіка, як могла, розраджувала та розмавляла, а сама гризла ся; і не їла і по ночах не спала, лише сьвітила сьвічку перед старим, на великій, тяжкій дошцї розмальованим св. о. Николаєм, на якого поміч дуже уповала, та молила ся тихенько.

— Стара!... бій ся Бога!—нераз з просоня обзивав ся Михайло—чому не спиш? Буде вже тих молитов та зітхань!... здоровлю шкодиш; тям на дїти!

— Цить, — я от що йно пробудила ся! — заспокоювала чоловіка.

— Не говори! — я чую, від коли!

— І ти не спав?

От так обоє побивали ся, як риби об лід, роздумуючи над своєю щербатою долею, потішаючи одно другого.

На зимового св. о. Николая у місті ярмарок. Старий Кудлич з синами, з жінкою і донькою довгими вечерами сліпав над виправленими, баранячими шкірками; примірював, краяв, прикладав одно до другого та зігнутий як дуга шив цілими днями й ночами. Сини і доньки при роботі співали, сьміяли ся, розповідали собі всяку всячину, часом і Михайло затягне старим, хрипливим, підорваним голосом, бо чоловік не з леду та не з каменя і зпоза найчорнійших хмар часами на хвильку заблисне сонце. Перед самим св. Николаєм було 27 кожухів гарно та міцно ушитих.

Ярмарок дописав Кудличови добре, бо задля striкої зими кушнірі порозпродували всі кожухи, які тілько мали. Розпродав і Михайло, вторгував красний гріш та ладив ся щось занести за вівці Сорочковському. Однак у самий храм стара Кудличиха на ярмарку перестудила ся, поклала ся у постіль та застогнала. Старому відразу не подобала ся слабість старої: якесь дивне чувство обняло серце, а чорні думки, наче влізливі мухи плентались по голові та залягали душу. Пійшов за бабою, привів старого жида-цирулика, поставили баньки, скинули вроки, але старій не полекшало; — до тижня умерла.

Гроші, які Кудлич ладив для Сорочковського за вівці, розлізли ся на похорон, бо покійну всі в місті знали і поважали. На недалеке кладовище відпровадили покійну Кудличиху всі цехи, а домовину несли на своїх плечах найповажнійші у місті цехмістри та міщани. Належало ся проте дати неабияке почесне; а гріш круглий, котить ся з рук до рук, аж розкотить ся так, що і не стямиш ся.

IV.

Невесело проте минула Кудличови зима; старий не міг забути своєї покійної жени, хотяй синова, як могла, догоджувала старому. Михайло з кождим днем все більше подавав ся, навіть схуд, охляв, а довга з ґранатового сукна капота, яка через пять поколїнь переходила з батька на сина, телїпала ся тепер на Кудличу як на тичці, хотяй ще в лїтї не міг Михайло добре запняти долїшних на нїй двох пентельок та припоясував їх тілько широким, шовковим, ще прадїдівським поясом. Перед самими Великодними сьвятами здибав Кудлич у містї карбівника пана Сорочковського.

— Що там, Грицю, чувати? — запитав ся — вибирав ся я до вас та якось не міг.

— Нема до кого! — відповів карбівник.

— Чому?

— Бо старий пан небіщик!

— Та коли умер? як? довго слабував — з якимсь дивним несупокоєм питав ся Кудлич карбівника.

— Недовго; все через дїти. Приїхав панич і панна з міста; старий був собі скупий, а дїти: „гроший тай гроший”; щось посперечали ся. Тому дві недїлї у саме полудне старий пан вийшов лихий з кімнати, казав як звичайно осїдлати собі коня, вивести з стайнї, сїв на него і поїхав до лїса, до робітників, що робили ґонти. Не минула і година, як кінь сам без пана прилетів на подвірє. Пани настрашили ся, двораки розбрили ся по лїсї і знайшли старого ще живим у Чорнім потоцї з поторощеною ногою і рукою.

— І на тото помер?

— Умер; нїчого не помогли лїки.

Тота невесела вістка до решти зломала Кудлича. Михайло знав добре, що з старим Сорочковським ще пів біди, як не випросить ся то вимолить,

щоби підождав та не тис за гроші, аж доробить ся; таж паниско нераз уже ждав по кілька літ на гроші за пібраний товар, коли торговля не дописала Кудличови. Однак що зроблять з Кудличом спадкоємці, того відгадати тяжко.

V.

Осінь була красна. Міщани давно позвозили з поля збіже та поскладали, богатші до стоділ (клунь), біднійші над просторими сіньми на вишку. Кудлич постягав свою „бідненину" та постискав її, як міг коло хати, забираючи ся вже до копаня бульби. Дні були сухі, ясні та погідні; сонце день в день жаріло як в жнива; білі пасма павутини снували ся по поли, зачіплювали ся по зісохлих бадилях бодяків, осету та до натини бульби; грабове, букове, березове та ясеневе листє жовкло та червоніло, а злїтаючи з дерева, якось тужно шелестіло, подихом вітру неначе шептало на сконанє хорошим дням погідної осени. Журавлї, сумно покрикуючи, ключами вертали у вирей, а за ними стадами тягли понад старосамбірський верх та понад пасма синїючих у віддїлї гір дикі гуси.

Деякі старосамбірські кушнїрі квасили у великих та просторих бочках баранячі шкіри, щоби їх опісля вибілити та приладити на кожухи. Старий Кудлич порозвішував довгий ряд прекрасних чорних шкірок на довгу жердку перед хатою; нипав коло них, перетріпував та вивертав до сонця. Микола поїхав на ярмарок до Мостиск, цїла отже робота спадала на старого.

Сонце схилило ся з полудня; — Кудличова невістка побігла з білєм у ярок на воду.

— А давайте, тату, позір на діти! — сказала, відходячи...

— Добре, добре, не жури ся дітьми — обізвав ся Михайло та дальше ходив коло розвішених шкірок.

Понад містом розляг ся сумний, уриваний голос церковного дзвона; старий Кудлич зняв баранячу шапку, перехрестив ся та ходив дальше по подвірю.

— А се що?... по що так дзвонять?... заговорив сам до себе по хвили старий.

— Горить!... горить!... закричав Кудличів сусід.

— Скубичова хата!... від жидів запалило ся! з Абрамкового склепу!

Михайло не міг рушити ся з місця; якийсь неописаний ляк хватив за старе горло, перейшов цілим тілом, на хвилю помрачив мозок. Кудлич пустив ся до хати, але сам не знав, в що руки встромити та до чого взяти ся; — злапав маґлївницю та шпурнув нею до сіний.

— Діти, забирайте ся з хати, бо попечете ся як бульби! — закричав страшним диким голосом, а сам взяв ся до великого, зеленого куфра, щоби його витягнути на двір. Три рази упав старий, три рази підводив ся та лапав за куфер. А діти плакали та кричали з перестраху.

— Цитьте, бо вас подушу як мишенята! — кричав до дітий Михайло.

— Боршій, боршій, — закричав Пилипчук зза води, впадаючи до хати — бо вже Якимова стодола горить, — пірвав за куфер та поміг його старому витягнути на двір. За ним вбігла до хати Матрона Сьвірська, повиносила діти десь геть аж під Рубань. Прибігла вкінци і невістка та разом з старим взяли ся виносити з хати, що змогли.

Тимчасом огонь перекидав ся з хати на хату; сухі доми займали ся, тріщали, ломили ся, горіли і з страшним лоскотом падали на стелї, а стелї подавали ся, і гоготіли разом з глиною на землю. Чорні клуби диму розвівав вітер далеко-далеко аж поза місто, розмітуючи стеблами чорного пирию

з погорілого збіжа аж по горах на другій стороні Дністра. Крик, лямент, метушня змагали ся; одні виносили деяку посудину з хати: одежу, прилади та деяку потріб, другі хлюпали водою на запалюючі ся дахи, треті розтягали довгими гаками згарища, а деякі самі не знали, що робити. Жиди вайкали та ратували свої крами, що мали під старим, довгим, деревляним підсінєм. А понад весь той зойк та правдиво пекольний цокот підоймав ся протяжний, монотонний, уриваний звук церковного дзвона, що відбивав ся у старосамбірських зломах гір та завмирав десь далеко-далеко аж за тим синявим верхом.

Дах на Кудличовій хаті уже догарав, а старий Михайло, обвивши голову у стару, водою змочену плахту, скочив у огонь, щоби з алькира видобути скринчину, у якій заховав був на чорну годину кілька гірко запрацьованих сороківців.

— Не йдіть, не йдіть, пане цехмістре! — кричали сусіди. Дарма, старий стругнув у огонь, як щука у воду.

Довго-довго не було видно Кудлича; — аж геть за добру хвилю станув старий на порозі своєї хати з невеличкою скринчиною у руках. Горіючі тріски падали старому на голову, на плечі та на руки. Михайло стріпав ся, зібрав усі свої сили і вискочив якось з огню на подвірє.

VI.

У той страшний день вигоріла більша половина міста; згоріла і Кудличова хата. А сам старий Кудлич, Господоньку, ляк збирав на него дивити ся. Голова обгоріла, твар попечена, запухла; очий не видати, руки попарені. Лежить старий у чужій хаті, скомлить ріжними, страшними голосами, та просить у Бога смерти, а у людий помочи.

У місті між погорільцями біда та недостаток. Подихнуло вже добре холодом, дрібний іней позвис з рана на пожовклих листях, що ще десь-недесь удержались на деревах, посріблив волокна з сохлої трави та бадиля, порозсипував пилиночки по дахах і земли, а мороз прозорою шкаралупою леду пообводив калабані стоячої води. Однак бідні погорільці тиснули ся по своїх обістях та огородах під голим небом. Деякі зажиточнійші прятали згарища, пильно звозили будівляний матеріял та спішили ся, щоби ще перед зимою поставити яку-таку хату, де би могли перезимувати.

Миколови Кудличови дуже тяжко приходило навіть подумати про будівлю нової хати. Старий Кудлич довгий час боров ся зі смертию; треба було батька зайти, доглянути та поратувати; — а все тото у чужій хаті; і тїсно і ніяково і не сьміливо; а ще троє своїх власних дїточок і голих і босих і голодних. Кілько тої зими Микола натерпів ся, один Бог знає.

За довгих двайцять неділь підвів ся старий Кудлич з постелї. Але який страшний; — голова гола, твар оббряскла, — а очи? очи заплющені не бачать божого сьвіта. Микола, глянувши на старого батька, мимоволї заплакав тихцем у куточку, схиливши ся так, як схиляє ся береза зрошена каплями роси.

Ще три роки жив сліпий Кудлич; найстарший внук Стефаньо водив старого улицями міста до знакомих і родини. А старий, затиснувши, чи в літі, чи в зимі високу, на завісах, смушову, сиву кучму, держачи ся двома пальцями рамени хлопця, ішов згорблений та питав ся все:

— Стефаню, а де ми тепер?

Малий хлопчина, дрипчучи босими ногами, відповідав старому:

— Ми біля Гриця Сенети, або коло Мотя, або коло сліпого Боруха.

За тих три роки склїтив Микола якось хату. Кілько заходу, праці, жури переніс за той час і Микола і старий! Не було гроша готового, лише ще довги; Микола мусів заставити найкрасшу та найліпшу нивку, щоби закупити дерева на будівлю та оплатити майстрів. Однак таки десь перед св. Петром перебрала ся ціла Кудличева сімя до своєї власної хати.

— Но, славити Бога — казав старий Кудлич — ми вже на своїм власнім сьмітю, під своїм дахом! — і радів як мала дитина.

— Не знати ще, як тото буде, — відповідав Микола — бо довги можуть вигнати з хати.

Старий не відповідав синови нічого; він лиш горбив ся, важко зітхав і тиснув ся ще більше у кут, щоби навіть малим дітям не заваджував.

Однак не довго радів старий новою хатою. Якось по йорданських сьвятах застогнав Михайло, розболів ся, поклав ся у постіль, а висповідавши ся та попращавши ся з кревними і знакомими, за два дни помер.

Микола похоронив старого величаво; на похорон поспрашав всі цехи; люди зійшли ся з цілого міста, були навіть жиди, бо старого Кудлича знали і малі діти.

VII.

В кілька тижнів по смерти старого Кудлича зачали до Миколи приходити зі Самбора з суду якісь письма. З них довідав ся Микола, що молодий Сорочковський упоминаєть ся о залеглий довг за побрані, а незаплачені у його небіщика батька вівці. Микола страшно зажурив ся.

Що робити? як собі порадити? відки взяти гроший на заспокоєнє так великого довгу?! Маю здорові руки, маю охоту і до найтяжшої праці, та що з того? як і що робити, щоби заробити на так великий довг? головою муру не перебю: — думав Микола, а перед його очи налазив чорний образ будучого житя в чужій маленькій та тісній хаті.

Так зійшло аж до зелених сьвят. Люди у місті раділи весною; деякі вже давно оборали та обсіяли невеличкі, довгі, вузенькі нивки, що наче шнурочки протягали ся нитками, підбігаючи під горбки. Дехто зачав вже ходити на суниці та гриби до недалекого міського ліса, що зараз за містом розстелив ся по обох берегах глибокого яру зеленою плахтою. А Микола тимчасом діставав з самбірського суду розличного рода папери: візваня, поданя, скарги та Бог зна ще що. Він ховав все тото за старий образ св. Николая.

— Чому не стаєте на терміни? — питали ся сусіди...

— Чого?

— Як то чого? кажіть, що се не ви зичили, а ваш батько!

— А чиж се що поможе? чи довг дарують? Зрештою, щоби я не знати що і як говорив, панське все буде на верха! шкода ходу!

— То бодай з довгу щось опустять!

— Опустять?... Нехай і так. Але чи я нинї зміг би віддати хоч сотку, а що-ж казати доперва о півтора тисячці? — говорив зажурений Микола.

Що-ж з того? однак треба таки бороти ся та відгризати, бо люди не будуть питати, що ви бідні!

— І на що здасть ся моя оборона?... так з нею, як без неї!

— Говоріть, що хочете, але таки треба щось радити!

— Нема иншої ради: най молодий Сорочковський робить зі мною, що хоче; видить Бог добре, що я нинї не в силї довгу віддати; — змилосердить ся, підожде, може колись віддам; — не буде мати милосердя, нехай бере мою буду, а мене з дрібними діточками нехай викидає на улицю: — все одно! — казав з правдивою резиґнацією Микола до своїх сусїдів.

А сусїди ріжно гуторили у містї; були такі, що жалували Кудличів, відчували їхнє круте положенє, радіб були помочи, але самі ледви клигали серед злиднів; — другі дивили ся байдужно, не дбаючи о чуже горе; а деякі затирали з радости руки, що один зпоміж них уступить ся, возьме в руку жебрачу палицю та поплентаєть ся сьвітом, манівцями, куди очи поведуть, а ноги понесуть.

VIII.

Зелена субота була би весело і щасливо перейшла Миколї, бо знакомий селянин аж з Довгого приніс забутий уже давно довг 60 корон, коби з полудня судовий возний не був приніс молодому Кудличови довгого, урядового едикту судового, яким звіщало ся, що цїлу реальність по бл. п. Михаїлї Кудличу міщанинї в Старім Самборі виставляєть ся на публичну лїцитацію за довг затягнений у Сорочковського.

— Но, аж теперка все пропало! — сказав Микола до жінки, перечитавши з тяжкою бідою замазане, нечитке урядове письмо.

— Чому? — запитала ся перелякана жінка.

— Беруть на бубен все: і хату і огород і поле! — жалібно відказав Микола, а в його очах закрутили ся сльози.

— Що ти кажеж? — закричала жінка, а її пожовкла твар протягла ся, очи широко розтворили ся, здавало ся, нечаче вилїзуть з тих глибоких ямок осаджених в підлобю.

— Не віриш?... маєш, — іди най тобі хто чужий перечитає! — подаючи судовий едикт жінцї, сказав Микола.

Жінка стояла нї жива, нї мертва; в її голові крутило ся, вона не могла зібрати думок, щоби щось путьного сказати, до очий тиснули ся сльози, а в души повставала якась злість, однак на кого і за що, того не могла би і сама сказати. І хлянули рясні, горячі сльози, наче дрібний горох по пожовклім, змарганім, колись хорошім лици.

— Цить, не плач, плачем нїчого не вдієш! — озвав ся Микола.

— А деж ми тепер подїнемо ся з дрібними дїточками? — лебедїла жінка.

— Бог батько! не жури ся, сьвіт широкий, якось то буде, не тілько сьвіта, що в вікнї — потїшав жінку Микола, а сам мало що не заплакав, так щось тиснуло його за серце.

— Я все своє, іди Миколо до молодого Сорочковського, проси, благай, може дасть упросити ся, може згляне ся на наші дїти.

— Най буде на твоїм, пійду: тілько дай покій, перестань плакати та голосити, бо дальше люди зачнуть збігати ся, думаючи, що я тебе мордую або що таке! — казав до жінки згодом Микола.

IX.

Ледви зачало благословити ся на сьвіт, а вже Микола зірвав ся з постелі, обмив ся, прибрав ся в довгу, ґранатову, міщанську капоту, приперезав ся широким, старим, зеленкуватим поясом з жовтими, золотистими пасмугами, з заржавілими френзлями та зачав голосно говорити ранїшню молитву.

Тимчасом жінка доладжувала снїданок.

— Батечку, і я пійду з вами! — заголосив, пробудивши ся зі сну, девятилїтний Стефаньо.

— А тебе пощо! — перериваючи молитву, відбуркнув Микола.

— Возьміть, возьміть мене; я хочу подивити ся на села, на тоті гори та лїси, що від нас десь далеко синїють ся! — лебедів хлопець.

— Диви ся з міста: не нинї, иншим разом! нинї передімною далека дорога, ти не дійшов би, ноги зболять.

— Не бійте ся, не зболять, я дійду з вами ґеть далеко-далеко; я буду просити пана, щоби над нами змилосердив ся.

— Та най іде, коли так напер ся, що тобі шкодить! — озвала ся жінка.

На тоті слова Стефаньо чим боржій кинув ся убирати: обмив ся, причесав волосє і за хвилину стояв готовий в дорогу. Його дїточе серце рвало ся, щоби молоді очи налюбувати та розбавити сьвіжими та гарними образами зелених гір, відблеском ясної смуги Днїстрової води, що наче посріблена гадюка швиденько несеть ся широким руслом помежи гори, лишаючи за собою широкі, каменисті ріни, порослі десь-не-десь корчами ялівцю, терня та дикої рожі.

Коли Микола з сином, поснїдавши, вийшов на двір, було так гарно, що аж серце живійше било у грудях; весняне, сьвіже, наповнене пахощами по-

вітрє вливало ся у груди; — чар весни обхопив цілу землю, обсипавши дерева, листє, траву, зела, билини та квіти ранною росою, купаючи в повени сьвітла верхи гір та просторі ліси, розливаючи по гаях, садах та лїсах чарівну пісню дрібних пташенят.

Микола і Стефаньо скоренько лишили за собою місто, перебрили Днїстер і пустили ся крутою стежкою під гору зарослу зеленим, чатинним лїсом. Долї потоком на самім склонї гори розложило ся невеличке гірське село, серед якого зпоможи купочки зелених дерев виглядала бляшана копула невеличкої, старої церковцї. Крівлї хат димили ся димом; — по селї розлягав ся гамір змішаний з блеканєм овець та ревом рогатої худоби.

Микола йшов борзо не обзираючи ся поза себе, а за ним скоренько дриботів Стефаньо. Хлопчина по дорозї микав зїлє, зазирав попід корчі за птахами, заслухував ся у дзїбованє пташенят та від часу до часу споглядав з гори поза себе в долину на ріку, село та лїси, що розложили ся довгою плахтою поза ними.

X.

Сонце підбрило на небі уже під полудне. Микола з Стефаньом минули три високі гори, перейшли півперек два гірські села, лишили за собою також великий кусень битого, камяного, цїсарського гостинця і знов перебрали ся крутою стежкою на високу гору оброслу лїщиною, ялівцем, молоденькими смереками та невеликими берізками, а десь-недесь кріслатими, розсохатими грабами. Стежка крутила ся довгими півколесами; — то блищала до сонця камяною ниткою то ховала ся і щезала у зеленій рощі. В корчах було богато ріжного рода птахів.

— Тату, дивіть ся, який красний пташок! — від часу до часу обзивав ся до батька Стефаньо.

— Не гай ся, ходи за мною боржій, бо лишиш ся та де заблудиш у гущі! — напоминав Микола.

Однак хлопець скручував із стежки, нишпорив попід корчі, вганяв за молодими птахами, хотяй струджені ноги зачинали боліти.

— Адіть, адіть, молодий дрозд!... крикнув Стефаньо і під самим верхом гори пустив ся за птахом. Молода, жовтодзюба птичка скочила з корча на землю, стріпала крильцями, пролетіла троха і знов сіла під корч ліщини. Стефаньо здіймив з голови кашкет і підкрадаючи ся як кіт, пустив ся за дроздом. Легенько, тихцем, скуливши ся підійшов до корча, а опісля з кашкетом в руці кинув ся на пташину. Дрозд однак підскочив завчасу, розпустив крильця і перелетів на другий корч, а з него сів на вершку молодої смереки. Стефаньо цілим своїм тілом повалив ся під корч, одною рукою притиснув купочку ще осінного нагромадженого листя і насмотрив у тій купці якесь тверде, невеличке пуделко.

-- Тату, тату, тату, ходіть но, щось є, — закричав хлопчина, випорпавши з листя невеличку зелізну скриночку обвинену червоною хусткою.

Микола зачувши крик хлопця, гадав, що йому що злого стало ся, звернув боржій з стежки і прибіг до Стефана.

— Дивіть ся, що се? — вказуючи на скринку, питав ся хлопець.

Кудлич виймив скринку з листя, потряс віком, а розбитий замок задзеленькав та віко отворило ся. В скринці замигтіло золото та кілька шнурків дорогих перел до ясного сонїчного сьвітла.

— Тату, тату! — сплеснувши в долоні, кричав Стефаньо — се все буде наше!

— Ні, сину, се чуже, не наше!

— Ми-ж не вкрали; — ми собі знайшли!... а ми?!... такі бідні, нас з хати викидають! зарятуєм ся!

— Чужим не ратуймо ся, анї не богатіймо!... Скринку з всіми скарбами віддамо урядови, — а уряд знайде властителя. Може властитель нагородить нас за тото, що ми знайшли його скарб, а може і нї, як схоче! — сказав Микола, замкнув віко, завинув скринку у велику хустку, якою була овинена в земли, взяв під паху і пійшов дальше своєю дорогою.

XI.

З полудня доплентав ся Микола з сином до двора молодого Сорочковського. Великий, одноповерховий, на жовто помазаний з зеленими віконцями, мурований дім ховав ся у рясти високих, розлогих лип. Перед двором зараз за широкою зелїзною брамою на округлій, горбкoватій гарно дощинками обрамованій грядцї цвили ріжні дрібні квіти, яким Стефаньо дуже пильно зачав приглядати ся. Тріважно та несьміливо перейшов Микола браму та пустив ся просто до двора. Однак зараз за брамою зайшов йому дорогу якийсь старий хлоп з довгим, сивим волосєм, у старій, подертій гуни, в чорнім капелюсї та у ходаках.

— А вам чого? — запитав ся.

— Маю дїло до пана, — коротко відповів Микола.

— Любоньку, минули ся тоті добрі часи, коли то до старого пана ходив хто хотїв і коли забагло ся; тепер, душенько, не так — заговорив хлоп.

— А як?!

— Жди, жди, аж наскучить ся.

— Та бо я здалека, у мене нема часу богато!

— Що з того?! — у пана свої дїла, було не йти!

В тій хвилї зі двора вилетїв в червоній лїберії молодий льокай з двома скляними карафками по воду і пустив ся іти біля Кудлича.

— Мой! — озвав ся до льокая старий — вони хотять до пана — вказуючи на Миколу сказав старий — можна?!

— Та де можна! — у пана гості, ви-ж прецінь добре знаєте, чого питаєтесь! — навіть, панцю, не ждіть — звертаючи ся до Миколи сказав льокай — пан нині ще з жінкою виїзджає і не верне може і за два місяці. Мені наказав остро нікого не пускати до двора.

— Та бо я — хотів говорити Микола.

— Ет що там, я не маю часу! — сказав льокай, махнув рукою тай пійшов дальше.

Уже сонце геть скотило ся в долину, а Микола з Стефаньом стояли ще за двірською брамою та ждали хвилї, коли би могли бодай кілька слів проговорити до пана. Однак дарма. Молодий пан з панею перед заходом сонця в новім, хорошім фаєтоні бистрими кіньми виїхав скоренько з двірського подвіря і не глянувши на старосамбірського міщанина, що голодний в найбільшій скуці ждав на него.

Кудлич озлоблений, роздратований та згрижений, стискаючи скринку під пахою поплентав ся з сином до поблизкого села, щоби в якій бойківській хатї переночувати.

— Біда убогому! Жди, жди, аж до вечера, голодний і змучений, — а пан і не зиркне оком на тебе! думав сам до себе Кудлич. — Однак з тим якась відрада з невідомої причини розбурхувала ся в його души, в серци прозябала енерґія, завзятє, щоби побороти всї перепони і трудности.

XII.

У тім часї ремесло а найбільше кушнїрство у містї геть підупало. Торговлю баранами та вівцями зачали загарбувати у свої неситі руки розличні спекулянти, які або живий товар висилали до Німеччини та до Відня, або в старосамбірській різнї різали дробину, мясо вивозили зелїзницею у сьвіт, а смушки (шкірки) за дорогі гроші розпродували у містї кушнїрам. Тимсамим і цїна кожухів мусїла також у двоє підскочити, а се мало той наслїдок, що за кожухами був на торгах, ярмарках та відпустах малий попит.

Богатші міщани, ідучи за приміром спекулянтів, кинули ся також до торговлї баранами і мясом. Однак лихі, несовісні люди уміли підставити їм ногу. Одного року, коли міщани старосамбірські почали в більшій скількости висилати зелїзничих возів мяса і овець у сьвіт, зависні спекулянти здержали ся самі від висилки овець і мяса зелїзницею, але за тоє заденунціювали на ветеринарійних стаціях в Осьвєнцїмі і Одербергу, що товар, який старосамбірські міщани висилають у сьвіт, походить з сторін навіщених пошестию овець. Задлятого придержано кільканайцять возів овець і мяса на тих двох стаціях; вівцї вимордувано, а мясо закопано. Тим способом за одним замахом підтято основи до піднесеня трохи міщанства з занепаду та відобрано неодному охоту до торговлї. Про тоє много міщан розбрило ся по сьвітї. Одні взявши голку та кілька латок на плечі,

помандрували до Бесарабії, Угорщини, до Німеччини а то й до Московщини. Були і такі, що ідучи слідами Лемків, виїзджали в Америку та старали ся тамка добути гроша, щоби по послїднім пожарі піднести своє господарство та ремесло. І справдї не один міщанин, що давнїйше ледви виходив за межу старосамбірського повіту, тепер у сьвіті набирав ся розуму, придивляв ся житю других більше проворних, осьвічених народів, і вертав до дому не тільки з широким знанєм сьвіта і людий і людського житя, але і з повною кишенею зароблених гроший.

Микола Кудлич з сином, вертаючи до дому на другий день рано на маленькім гірськім возї, який тягнула одна конина, думав:

— Абож я послїдний! є люди, що були в ще гіршій бідї та якось з неї вилабудали ся! От хотяй би старий Страшко залїз по шию в жидівську кишеню; жиди забрали остатну хатину; але Бог батько; дорослі дїти пійшли у сьвіт, заробили і викупили батьківську хату!

— Гов, тпру! — крикнув маленький, пелехатий Бойко на коня, задержавши його на самій серединї ринку в Старім Самборі — а от пак, панцю, ми вже в містї. — Кудлич скочив з воза, взяв пудло під паху та хотїв, подякувавши господарови за перевіз, іти до дому. Однак під недалеку, нову оцимбровану криницю прийшов бородатий, старий капраль-полїцай в рогачівцї, станув на грубий і широкий камінь та з цїлої сили зачав бити у бубен, перевішений на широкім ремени через плечі. Бубен гудів, теремтїв та дрожав, а капраль лупив двома патиками у него з цїлої сили та поводив очима в округ себе. Люди збігали ся та обступали старого капраля, керницю та великий камінь.

— Ну, пане капраль, буде вже того бубненя; кажіть, що нового?! — кричав старий, бородатий Іцко зпід млина.

— Чекай, най зійдуть ся люди! — казав капраль і бубнив ще міцнійше.

— Добре вам десь заплатили!... тож то бубните!... і по вас так не забубнять! — приговорюючи, покепковували жиди.

Тимчасом і Кудлич з синэм прибіг з цікавости до юрби людий, що обступила старого капраля. Старий вкінци перестав бити в бубен, обтер довгі, стріпасті вуси, глянув по людях, відкашельнув, сплюнув та проголосив захриплим, грубим голосом:

„Тому тиждень якісь рабівники-злодюги закрали ся до двора пана Сорочковського і забрали много всякої всячини; — а найважнійше взяли вони з розбитої зелїзної каси невеличку зелїзну скриночку, в якій були дорогі перли, брилянти, золото та всякі дорогоцінности молодої панї. Хто би вислїдив рабівників, або знайшов скриночку, най принесе до нашого маґістрату, а дістане добру нагороду”.

Капраль зіскочив з великого каменя так, що аж бубен затряс ся та забубонів, а оглянувши ся та сплюнувши позад себе, пійшов до маґістрату.

XIII.

Кудлич стояв хвилю, не ворушачи ся з місця; на його голову налазила лиха думка мести; перед очима стояв вчорашний день перестояний під порогом Сорочковського з цілим упокоренєм, голодом і вижиданєм.

— Чи не лїпше пійти над Днїстер, станути на крутім, камянім, високім березї і бебевхнути тоті великі панські скарби у глибину, щоби їх нїхто більше не бачив на очи! — думав Микола.

Однак за хвилину пересунула ся по серци міщанина звичайна, знана кождому добродушність нашого чоловіка:

— Ні, сего не зроблю; скривджу чоловіка, а мені що з того прийде?... чи збогачу ся? чи запоможусь?... подумав і чим боржій пійшов до маґістрату, де віддав скринчину урядникови, розповідаючи йому докладно, яким способом і в якім місци знайшов її Стефаньо.

Здивовані пани зараз таки дали йому гроші, призначені для того, що знайде скринку.

Радісно вертав він до дому і вів Стефаня за руку веселого і щасливого; Стефаньо знав, що приніс радість і щастє батькови і матери, а його маленьке серце наповняло ся гордостию.

Тим міг його батько заплатити половину довгу, який винен був Сорочковському.

Люди радили, щоби Микола сам ще ішов до Сорочковського, а той може з утїхи, що шкода знайшла ся, подарує йому і другу половину довгу.

— Може се і правду люди кажуть — дораджувала жінка, але Микола і чути про те не хотїв. Йому нагадував ся зимний скляний позір очий Сорочковського, коли всїдав до карити, і він знав, що від такого чоловіка не міг нічого доброго надіяти ся. Занадто живо було у його памяти безмилосерне домаганє не сплаченого довгу, тоті страшні урядові письма, що так довго стрілами вбивали ся в його душу.

Він чув, що не переніс би навіть позору того чоловіка, не промовив би до него анї слова.

Та того всего не треба було. Справа була у руках адвоката і через него могла бути полагоджена. Микола не відкладав справи. Сплатив частину довгу, а решту розложив йому адвокат на рати.

— Кудличі були уратовані ненадійним случаєм від остатної нужди, та мимо того приходило їм тяжко працювати і журити ся, чим сплачувати все таки ще великі рати і инші довги.

Коли раз Микола вертав зажурений до хати з непроданими на торзї вівцями, застав дома несподїваного гостя, свого колишного приятеля Гриця Когута.

— А ти відки тут взяв ся! — аж крикнув Кудлич, споглядаючи на добре відживленого у синій робітничій сорочцї, в чорнім жакетї та високім панськім капелюсї Гриця.

— Водою приплив,—усьміхаючись казав Гриць та зачав цїлувати ся з Миколою.

— Бій ся Бога! три лїта і слуху про себе не пустив; ми гадали, що вже по тобі, а ти, як медвідь здоровезний. Чому ти не давав знати, де обертаєш ся, тай так довго не вертав?

— Та до чого було вертатись, тай з чим? з голими руками? тепер що инше: призбиралось троха гроша, хотїв би десь у рідним селї купити кавалок поля тай знов за море, аж не призбираєть ся тільки, щоби хату покласти тай розвести господарство.

XIV.

Не довше як за місяць Когут знов зачав вибирати ся до Америки.

— Що скажеш, жінко — запитав раз своєї жінки Микола — як би і я поїхав з Грицем?

Миколиха лиш сплеснула в долонї і залялась слезами.

— Не тілько сьвіта, що в вікнї — вговорював він її. — От, як Стефаньо не хотїв би бачити сьвіта і я його з собою не взяв би, булиб ми нинї може без даху над головою.

Гуртoк людий стояв на перонї невеличкого зелїзничого двірця. Не весело їм було. Жінки заплакані, мущини з смутком на лици і лиш на силу піддержували будьто би веселість. Деякі з них, видко

було, вибирались в далеку дорогу, бо мали узли з шматєм і харчем.

Між иншими був Когут і Микола. Микола тримав за руку Стефаня, а Миколиха сиділа у кутику перону і заливала ся гіркими слезами. За якийсь час зашумів і закланцав страшний з червоними очима зелїзний зьвір.

Він пристанув на хвильку, гурток людий заметушив ся, тоті, що мали узли в руках, зачали пращати ся і всїдати у нутро страшного зьвіра.

— Будь здоров, слухай мами, тай пильнуй господарства — говорив Микола до Стефанка, обіймивши його і жінку, тай скочив не оглядаючись до отворених дверий зелїзничого воза.

*

* *

Сумно вертати було Миколисї до дому. Цїлу ніч не спала і тяжко плакала. Бувало все перша вона вставала із постелї, а тепер голови піднести не могла, так з жалю омлївала душею.

На силу вставала, на силу бралась до роботи, але все її з рук випадало.

Зате Стефаньо скоро лиш на день поблагословить, вставав і йшов до господарства. Давав вівцям їсти, чистив стайню, старав топливо, брав коновки, приносив мамі до хати води, як се бувало тато звик був робити.

Миколисї і жаль було його і соромно ставало, що дитина більше мала сили від неї.

*

* *

Ніяк було і її сумувати.

І знов тоюсамою дорогою, що і перше, поплило житє в Кудличовій хатї; — слаба жінка несла на своїх плечах цїлий тягар домового господарства, старають о виживленє родини, о оплату податку і ріжних драч, о заспокоєнє конечних потреб маленьких та дрібних дїтий. Та нераз серед ріж-

них хуртовин щоденного, тяжкого житя ішла вона не угинаючи ся під його тягаром як правдивий борець, ждучи весело дня побіди.

— Чи діжду ся я його? — нераз питала сама себе — і душу жіночу обпутували якісь трівожні думки — може загинув, а може забув мене, дітий і все.

XV.

В такій трівозї, неспокою, а притім у страшній праци минуло Кудличцї три роки. Хто би списав тоту важку боротьбу жінки о житє своє і своїх дітий? хто счислив би перепране по панах білє її худими руками? хто зрахував би тоті снопи, поставлені нею на ниві богатших міщан у жнива? хто зміркував би, кілько серед хуртовини в студену зиму наносила ся вона дрібного ріща з міського лїса на „Рубани" у великій плахтї, бо не мала тягла, щоби купити на містї дровець? Один тілько Стефаньо помагав мамі, що міг в роботї, задавав на плечі тяжку плахту ріща, двигав білє на ріку, виносив балїю, ставляв в жнива в ряди нажаті снопи. Стефаньо нераз лїтом вибігав за місто на гору, дивив ся на битий, камяний шлях, що крутив ся попри Днїстер, перебігав Тершів, підоймав ся понад Спас, спускав ся у Бусовиска і губив ся десь там далеко між горами, чи не побачить де на нїм вертаючого до дому батька. Однак дарма. Шляхом вертали ріжні вози і люди, але між ними не було Кудлича.

Аж якось раз, у Петрівку то було, Кудличиха щось нездужала і лишила ся дома та заходила ся у хатї. Стефаньо, настягавши по троха ріща, цюпав його в комірцї на дрібні патички. Сонце стояло під полуднем і жарило наче огнем. У містї було тихо; лиш малі дїти Кудлича бігали в одних сорочках перед хатою та кричали що сили.

— Дїти, а мама дома?... — запитало ся двох чоловіків, ставувши на подвірю Кудлича.

Діти перестрашили ся, утихли, поставали; не знали з переляку, що відповісти.

— Ади, Микола, уже твої діти тебе забули, не пізнають — заговорив Гриць Когут.

— Справді не пізнають! — казав Микола Кудлич, хотів маленьку, замургану порохом, русяву дівчинку вхопити за руку, але вона вимкнула ся і побігла до хати.

— Се ти, Миколо! — закричала Кудличиха, виходячи з хати і мало що не впала з радости на землю... Вона станула як камяна статуя, бліда, німа і наче без житя; — радість перешивала її душу і задушувала десь глибоко в горлї слова.

*

* *

Микола і Гриць все були найщирійшими приятелями. Один другого ратує, підпомагає та заходить. В Кудличовій хатї настав такий гаразд, якого від трийцяти лїт не було. Гриць Когут оженив ся, розвів красне господарство, потяг Миколу до торговлї деревом; а коли перед кількома лїтами пан Сорочковський взяв ся продавати свої фільварки, Микола Кудлич і Гриць Когут станули до ліцитації і купили від него хороший фільварок з старим чатинним лїсом, з млином і тартаком.

На фільварку тяжив якийсь довжок, однак веселий, щасливий, роботящий Микола казав: „Коли я сплатив тамтой довг, то того я не бою ся”.

Lepkyi, Danylo
Splachenyi dovh